

Journal of Comparative Literature

Faculty of Literature and Humanities

Shahid Bahonar University of Kerman

Year 12, No. 23, Winter 2021

An Analysis of the Presence of Oriental Elements in Merry ShellFFF Fnnkeneenn*

Najme Dorri ¹, Shabnam Amiri²

1. Introduction

The valuable *Frankenstein* or *Modern Prometheus* novel written by Mary Shelley in the early nineteenth century is a Gothic-style science-fiction. What distinguishes *Frankenstein* while simultaneously showing the features of science-fiction is its Gothic style and induction of a horror genre over the novel atmosphere. The Gothic novel found its place as a literary form in the world literature from the 18th century. The term Gothic is associated with architecture and refers to a type of European construction that was common in the Middle Ages but was not influenced by Greek and Roman architecture. The atmosphere of horror in the castles and mysterious places full of ghosts establishes the semantic connection between Gothic architecture and its fiction style. The induction of this terror in these novels is the result of the fear present in the mind of a writer who tends toward modernity in the struggle with traditions but still adheres to the latter. In *Frankenstein* novel, the creation and appearance of a creature whose actions are Satanic but at the same time accompany the reader's emotions make the core of the novel in

*Date received: 05/06/2020

Date accepted: 06/11/2020

1. Corresponding author: Associate Professor of the Department of Persian Language and Literature of Tarbiat Modares University. Email n.dorri@modares.ac.ir

2. Master's Student of Persian Language and Literature of Tarbiat Modares University (Majoring in Folk Literature) amirishabnam04@gmail.com

the form of an innocent being that had no role in his creation. The novel is written in the form of letters, following the style of oriental stories and having a story within a story. There are five narratives in the novel: Walton's letter to his sister, the life story of Victor as the creator of the monster, the story of Frankenstein from the beginning of creation and what he commits in the course of the story in revenge, the life story of the hut dwellers, and the story that Safie narrates for the hut dwellers and the readers of the novel. The present study has considered the oriental themes and concepts in the text of the novel while analyzing their characteristics and formation.

2. Methodology

The present study has used a descriptive-analytical method. First, the documents were collected through library surveys and available resources in Persian and English, after which they were reviewed and analyzed. The present study seeks to find answers to these questions: First, what is the primary spark of the presence of Oriental elements in Frankenstein's novel? Second, how can the presence of these elements be analyzed based on the environmental and inter-textual factors? Given the allusions in the text of Mary Shelley and the oriental thoughts, as well as the internal structure of Frankenstein's novel, it seems that the author had the translation of *One thousand and one nights* novel and has been under great influence of its internal stories. Besides, the author's familiarity and communication with a group of the greatest English poets and writers, including Lord Byron, can be effective in strengthening the assumption regarding her familiarity with the oriental themes. This study has taken a comparative approach based on the American school, along with the use of some inter-textual principles in describing similarities. According to the principles of this school, there is no obligation to prove such a claim as the author's direct familiarity with oriental ideas, but the existing

similarities can be formed through inter-textual elements and various factors.

3. Discussion

According to studies conducted, the presence of oriental elements in *Frankenstein* novel can be divided into two categories: The first one includes hyper-textual factors that represent the author's familiarity with the East and its influence on her in writing the novel. The second category is associated with direct references to the East and oriental thoughts across the novel.

Mary Shelley and her husband's acquaintance with Lord Byron is an example of hyper-textual references. Lord Byron explicitly mentions his acquaintance with Iran in his poems. Another instance includes the style of the novel's authorship, using a story within a story or internal stories as the style of *One thousand and one nights*. This book was translated into English and French at that time and attracted the attention of Western writers. The novel includes five narrations in the form of letters or story-telling of a character. The opening story (number 1), which is in the form of a letter from Walton to his sister, describes his acquaintance with Victor Frankenstein in the Northern Waters. The second story (number 2) is narrated by Victor and is the core narrative which has several internal stories. The third story (number 3) is about the monster creature telling the story of how time passed from the time it was separated from Victor until then. Then, the next story (number 4) is about the old man and his children who live in the hut and are whose life is observed by the monster creature. Finally, the last story (number 5) is about an Arab girl called Sophia, and is narrated through a letter in the hands of the creature. What the monster creature performs in that part of the story related to the murder of William, Victor's little brother, and then using a trick to accuse the servant is one of the repetitive themes in the stories of *One thousand and one nights*. The monster creature steals the beautiful necklace of the murdered child and puts it in the pocket of Justin, the

housekeeper, while he is asleep in the barn. This is a familiar image that often occurs by jinns or demons in *One thousand and one nights* tales, based on which they unjustly accuse someone to reach their beloved. The views and opinions of the main character of Frankenstein's novel, Victor, about the East are among the contextual implications of the text. Victor's friend, Henry Clerval, also studies oriental philosophy. From the beginning of the novel, Mary Shelley shows her familiarity with the East through the characters' conversations, showing the protagonist as a character fascinated by Oriental ideas. In another part of the story, narrated by Frankenstein's monster, the life of the inhabitants of the hut is represented while Safie, the girl from the East, lives with them. The inhabitants of the hut choose a book named *The decline of empires* by Wiley to teach the girl their language because they regard its style as an imitation of Oriental authors.

4. Conclusion

The study of the author's life and works and the explicit references in the text of the book show the influence of the East and the oriental fiction style on her as the most important factor. The impact of oriental fiction on *Frankenstein* novel can be observed and explored in the inter-textual and hyper-textual dimensions. Inter-textual factors are those references made by Victor, Henry Clerval, Safie, and other characters. Oriental philosophy, Arabic, and Persian languages, and the mysterious oriental works are mentioned in several places in the book by Victor, the main protagonist. Also, Henry Clerval, a close friend of Victor Frankenstein, studies oriental philosophy and oriental languages. He accompanies the protagonist and is the symbol of philosophical wisdom and Victor's guide, who eventually becomes the victim of the monster creature. The three victims of this story represent three currents of thought that are destroyed by the monster creature. William, Victor's younger brother, represents the childhood innocence ignored in the modern world. Henry Clerval represents

wisdom and philosophy that are suppressed in opposition to science, and Elizabeth is the symbol of love and affection that becomes faint and doomed to be ignored in the modern world. This uncontrollable creature does not respect the holiness of any of these blessings and tries to diminish them, reminding the consequences of his misdeeds. Consequences of entering the realm of the gods and transgressing the servitude await the elite perpetrator, and he should confront the inevitable and miserable fate of his rebellion. Hyper-textual factors such as the technique taken from *One thousand and one nights*, in which a story is narrated within a story, are examples of oriental elements in this novel. Five narrative lines make up the total novel. The presence of fantasy elements and the Gothic style brings the story closer to the fairy tales that are the most obvious example available in *One thousand and one nights* at that time. Another instance is the presence of some story themes that are very similar to oriental themes, such as the trick that the monster creature uses to accuse Justin, the housekeeper. Another oriental element is the presence of an Arab girl named Safie in one of the stories told to Victor by the monster creature, and the letter in which the girl describes her life presented as a witness to the story. This is another support of the evidence on the structure and idea of *One thousand and one nights* stories, which narrate the male domination of women and the oppression whose victims were women.

Keywords: Mary Shelley, comparative literature, English literature, Frankenstein, One thousand and one nights

References [In Persian]:

- Afzali, A., & Gandomi, N. (2016). A comparative reading of the components of postmodernism in postal novels and Frankenstein in Baghdad. *Comparative Research*, 4, 3.

- Atari khamene, A. (2015). *A study of Jean-Jacques Rousseau's philosophy in Mary Shelley's Frankenstein*. (Unpublished master's thesis), Shahid Madani University of Azerbaijan.
- Bameshki, S., & zahmatkesh, N. (2014). The trend of internal stories In Persian literature until the end of the ninth century. *Ancient Letter of Persian Literature*, 5, (4), 27-53.
- Dorri, N., & Abbasi, M. (2014). A comparative comparison of the magical elements of one thousand and one nights and Harry Potter stories. *Comparative Literature*, 11.
- Grimal, P. (2013). *Myths of the world, Greece and Rome*. Tehran: Mohajer press.
- Jafari Jazi, M. (1999). *The course of Romanticism in Europe*. Tehran. Markaz press.
- Jiri, C. (2014). *Iranian folklore literature*. Tehran: sorosh press.
- Manteghi, M. (2016). Zombies and Frankenstein. *Peyvand-e Mehr*. 440, 34-35
- Rezaeian, M. (2008). *Mary Shelley and her world Bakhtin study of Frankenstein or modern Prometheus*. (Unpublished master's thesis). Shiraz University.
- Samii, GH., & Gito, R. (2007). Lord Byron and the land of Iran. *Literary Sciences*, 3, 179-195
- Sattari, J. (1997). *Four mythical characters (Tarzan, Dracula, Frankenstein, Faust)*. Tehran: Markaz press.
- Seyed Hoseini, R. (1997). *Literary schools*. Tehran: Negah press.
- Seyed valilo, SH., & Ghafoori, Sh. (2016). A study of the grammatical metaphor of thought in Frankenstein's novel by Marie Shelley and its cinematic translation. *Educational Research and Applied English Languag*, 9, (19), 142-161
- Shaw, B. (2002). What is a science fiction story? *Fiction Literatur*, 59, 56-66.

- Shelly, M. (2018). *Frankenstein or the new Prometheus*. Tehran: Markaz press.
- Taghdis, S. (1995). From the mirror's viewpoint: Frankenstein. *Research Journal of Children and Adolescent Literatur*, 2, 140-141.
- Tasuji, A. (1959). *One Thousand and one nights*. Tehran: Scientific publications
- Trawick, B. (2015). *History of world literature*. Tehran: Foroozan rooz press.
- Volk, H. (2020). *René Volk's Narrative of Comparative Literature*. Tehran: cheshme press.

References [In English]:

- Joyee, Z. (1991), "They will prove the truth of my tale": Safie's letters as the Feminist core of Merry Shelley's Frankenstein. *Narrative Technique*, 21-2, 170-184.
- Nesvet, N. (2005). Have you thought of a story? Galand's sheherzade and merry shelly. *Woman's Writing*, 72, (3), 369-380.
- Webster Gare, E. (2000). Recycling Zoraida the Muslim heroin in Merry Shelly's Frankenstein. *Cervantes*, 20 (1), 133-157

نشریه ادبیات تطبیقی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال دوازدهم، شماره بیست و سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

تحلیل و بررسی حضور عناصر شرقی در فرانکشتاین مری شلی*

نجمه درّی (نویسنده مسئول)^۱

شبیم امیری^۲

چکیده

بر اساس اصول بینامتنیت، متون وامدار یکدیگرند و شاهکارهای ادبی جهان صرف نظر از نبوغ و نوآوری به کار گرفته شده توسط نویسندگان، از این تأثیرپذیری مصون نخواهند بود. فرانکشتاین یا پرومته در بند شاهکار مری شلی نویسنده انگلیسی در اوایل قرن نوزدهم میلادی است که از جمله رمان‌های علمی-تخیلی است و تحت تأثیر ژانر وحشت یا سبک گوتیک نوشته شده است. از مطالعه این اثر و تأمل در احوال نویسنده آن رد پای تأثیرپذیری از ادبیات و اندیشه‌های شرقی هویداست. تکنیک داستان درونه‌ای است و حضور برخی بن‌مایه‌های شرقی به نظر می‌رسد در نتیجه آشنایی با آثار هم‌چون هزارویک‌شب که ترجمه‌اش در آن زمان به شدت شهرت داشته و در دسترس بوده، رنگ و بوی شرقی به خود گرفته است. اظهار نظر برخی شخصیت‌های رمان همچون ویکتور، هنری کلروال و مخلوق غول‌آسا و اشاره مستقیم به فلسفه شرق و زبان فارسی و عربی، همچنین وجود دختری عرب به نام صفیه و شرح زندگی او در خلال رمان، جلوه‌های دیگری از این تأثیرپذیری را باز می‌تاباند. در این پژوهش بر اساس مکتب آمریکایی و با رویکرد تطبیقی به مطالعه عناصر شرقی موجود در این رمان ارزشمند پرداخته‌ایم و به شیوه توصیفی-تحلیلی حاصل مطالعات کتابخانه‌ای و جستجو در منابع موجود به زبان فارسی و عربی را ارائه نمودیم. نتیجه و حاصل پژوهش‌های تطبیقی در ادبیات شرق و غرب و مطالعه شاهکارهایی که هر کدام منشأ و مولد آثار متنوع و مبتکرانه بسیاری بعد از خود می‌باشند و تحلیل منابع الهام‌بخش و مورد اتکای نویسنده آنها در شناخت بهتر این گونه آثار راهگشاست.

واژه‌های کلیدی: مری شلی، ادبیات تطبیقی، ادبیات انگلیسی، فرانکشتاین، هزارویک‌شب.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۳/۱۶

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۰۸/۱۶

(DOI): 10.22103/jcl.2021.15926.3083

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. amirishabnam04@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۱. مقدمه

فرانکنشتاین (Frankenstein) یا پرومته نوین یکی از مشهورترین رمان‌های علمی-تخیلی است، که زیر مجموعه آثار گوتیک قرار می‌گیرد. این رمان هم در زمان انتشار و هم پس از آن و تا به امروز، بارها مورد اقتباس‌های داستانی و سینمایی قرار گرفته و از دیدگاه‌های گوناگون نقد و بررسی شده است. با اینکه نویسنده این رمان در زمان نگارش اثر پختگی چندانی ندارد، محققان ادبی بارها آن را به عنوان یک رمان هدفمند، در راستای هشدار به انسان و ترس‌ها و اضطراب‌هایش از آینده معرفی کرده‌اند.

نقد مدرنیته و هراس از عواقب تولیدات علم و تکنولوژی که گریبان‌گیر نوع بشر شده است، در هیئت غولی موسوم به آفریده فرانکنشتاین متبلور می‌شود تا هدف انتقاد سهمگین سنت‌گرایان و گروه محافظه‌کار قرار گیرد؛ اما آنچه نظر نویسندگان این مقاله را در هنگام مطالعه اثر جلب کرده است، اشاراتی جسته و گریخته به فلسفه، ادبیات شرق، زبان فارسی و عربی در گفت‌وگو میان شخصیت‌های اصلی داستان است؛ بخصوص مکالمات و یکتور فرانکنشتاین شخصیت اصلی رمان و هنری کلروال دوست صمیمی‌اش، که در جریان همه کارهای او قرار دارد و از سویی در زمینه فلسفه و ادب شرق تحصیل می‌کند. این اشارات بهانه‌ای شد تا یک بار این داستان پر رمز و راز را با هدف استخراج و تحلیل بارقه‌هایی از اندیشه شرق مورد مطالعه قرار دهیم، با اشراف بر اینکه نشانه‌هایی از آشنایی نویسنده و معاصرانش با ادیان ایرانی و فلسفه شرق در دست است که قابل انکار نیست و ظن مربوط به تأثیر مستقیم یا غیر مستقیم اندیشه‌های شرقی را در این اثر سترگ تقویت می‌کند. هرچند ذکر این نکته ضروری است که اساس این پژوهش بر رویکرد ادبیات تطبیقی به شیوه مکتب آمریکایی استوار است و بر طبق اصول این مکتب اجباری به اثبات این مدعا و آشنایی مستقیم نویسنده با اندیشه‌های شرقی وجود ندارد؛ بلکه مطالعه همانندی‌های موجود با استناد به عناصر بینامتنیتی و عوامل گوناگون می‌تواند شکل گرفته باشد؛ بنابراین در این پژوهش به دنبال یافتن پاسخ این پرسش‌ها هستیم که اولاً بارقه‌های حضور عناصر شرقی در رمان فرانکنشتاین چگونه و تا چه میزان است؟ ثانیاً چگونه می‌توان حضور این عناصر را با توجه به عوامل محیطی و بینامتنی تحلیل و بررسی کرد.

روش به کاررفته این پژوهش توصیفی-تحلیلی است و اسناد و مدارک از طریق شواهد کتابخانه‌ای و منابع موجود به زبان فارسی و انگلیسی جمع‌آوری و استفاده شده است؛ همچنین رویکرد پژوهش از نظر ادبیات تطبیقی، مبتنی بر مکتب آمریکایی و استفاده از برخی اصول بینامتنی در شرح همانندی‌هاست.

۱-۱. پیشینه پژوهش

در مورد کتاب *فرانکنشتاین* تحقیقات متعددی به زبان‌های گوناگون انجام شده است. براساس جستجوی انجام شده برخی مقالات مرتبط با حوزه مورد مطالعه ما عبارتند از: مقاله «از نگاه آینده: فرانکنشتاین» نوشته سوسن طاق‌دیس (۱۳۷۴)، «زامبی و فرانکنشتاین» از مرتضی منطقی (۱۳۹۵) و همچنین «بررسی استعاره دستوری اندیشگانی در رمان فرانکنشتاین و برگردان سینمایی آن» از شعله سید و لیلو و ناصر غفوری (۱۳۹۵) که به صورت یک پژوهش تطبیقی بین ادبیات و سینما انجام شده است. همچنین یک مقاله دیگر در حوزه ادبیات تطبیقی وجود دارد که این اثر را با رمان *فرانکنشتاین* در بغداد از زوایی گوناگون بررسی کرده است (علی‌افضلی و نسترن گندمی، ۱۳۹۵). علاوه بر آن تعدادی پایان‌نامه نیز در این باره نوشته شده از جمله: «مری شلی و دنیای وی: بررسی باختینی فرانکنشتاین؛ یا پرومته مدرن» از محسن رضائیان (۱۳۸۷) و «بررسی فلسفه ژان ژاک روسو در رمان فرانکنشتاین اثر مری شلی» از امیر عطاری (۱۳۹۴). در زبان انگلیسی نیز تعدادی مقاله در حوزه ادبیات تطبیقی بر روی این رمان انجام شده است که توسط نویسندگان این مقاله ترجمه و بررسی شدند از جمله: زانا جویی (Zonana Joee) (۱۹۹۱) و ارین وبستر (Erin Webster) (۲۰۰۰) و ربکا نسوت (Rebecca Nesvet) (۲۰۰۵) که به مطالعه فمینیسم و بررسی عناصر بخشی از رمان به عنوان نامه صفیه پرداخته‌اند. تا آنجا که جستجوهای نویسندگان این مقاله نشان می‌دهد، درباره ریشه‌های شرقی این رمان و یا حضور عناصر داستانی شرقی و تأثیرپذیری از آنها تاکنون پژوهشی انجام نگرفته است و مقاله حاضر از این رو نخستین تلاش است.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. مری شلی و آفرینش اثر

مری شلی در ۱۷۹۷ در سامرس تاون لندن متولد شد. پدرش ویلیام گادوین (William Godwin) فیلسوف و روزنامه‌نگار و مادرش مری ولستون کرافت (Mary Wollstonecraft) فیلسوفی فمینیست بود. وی در سال ۱۸۱۴ با پرسبی بیش شلی (Percy Bysshe Shelley) شاعر عاشقانه‌سرا ازدواج کرد و در سال ۱۸۱۸ با او به ایتالیا رفت. شوهر مری در ۱۸۲۲ درگذشت و مری شلی به انگلستان بازگشت و در سال ۱۸۵۱ بعد از یک دوره طولانی بیماری درگذشت.

در سال ۱۸۱۶ مری همراه با همسرش و تعدادی دیگر از شاعران و نویسندگان از جمله لرد بایرون (George Gordon Byron) شاعر معروف انگلیسی برای استراحت به شهری در ژنو رفتند و به دلیل بدی آب و هوا مجبور شدند در خانه‌ای که کتابخانه‌ای پر از

داستان‌های پلیسی و حکایت‌های اشباح و ارواح داشت بمانند؛ به پیشنهاد لرد بایرون [در ادامه در مورد تأثیر جدی این شخصیت در شکل‌گیری رمان و حضور اندیشه‌های شرقی در جای خود سخن خواهیم گفت] تصمیم گرفتند که هر کدام داستانی به همان سبک و سیاق بنویسند (ستاری، ۱۳۷۶: ۵۳) و بدین ترتیب مری شلی در ۱۹ سالگی، قبل از آنکه تجربه‌چندانی در نویسندگی بیندوزد، رمانی می‌آفریند که همه جهان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در سال‌های آغازین قرن نوزدهم حضور چشمگیر این رمان با موضوع علمی-تخیلی و به سبک گوتیک باعث به‌وجود آمدن یک رشته آثار مشابه با درون‌مایه اختراع مخرب و غیر قابل کنترل توسط دانشمندان پیشرو و هشدار درباره عواقب آن می‌شود که به نوعی نقد مدرنیته را در پی دارد. فرانکنشتاین یکی از شاخص‌ترین این آثار است که در مقاله حاضر موضوع بحث و بررسی ماست.

۲-۲. داستان‌های علمی-تخیلی

ارائه تعریفی جامع و مانع درباره داستان‌های علمی-تخیلی دشوار است. اما در تعریفی موجز می‌توان گفت این‌گونه داستان‌ها برخی ویژگی‌های مشترک دارند، از جمله اینکه همگی مربوط به آینده است و حضور دانشمندان به عنوان شخصیت‌های اصلی در آن‌ها معمول است. «همچنین وجود عنصر گمانه‌زنی در این داستان‌ها از اهمیت بسیار برخوردار است، تا آنجا که برخی از نویسندگان جدی این نوع ادبی بر آن شدند تا اصطلاح ادبیات داستانی گمانه‌زنی را جایگزین علمی-تخیلی کنند؛ گرچه اصطلاح گمانه‌زنی مناسب‌تر است، اما اصطلاح علمی-تخیلی از دهه ۱۹۲۰ متداول بوده است.» (باب شاول، ۱۳۸۱: ۵۷).

همچنین می‌توان گفت داستان علمی-تخیلی بر عنصر تخیل خلاق استوار است و خواننده را به تأمل وادار می‌دارد. ولی یکی از ضعف‌های این است که معمولاً شخصیت‌پردازی قابل توجهی ندارد و چه‌بسا این ضعف در شخصیت‌پردازی به جنبه معمای و مرموز بودن بیشتر داستان کمک کند. در مورد مخاطبان این‌گونه داستان‌ها اغلب گفته می‌شود: «بیشتر دوستداران داستان‌های علمی-تخیلی ابتدا در نوجوانی به سمت این نوع ادبی کشیده می‌شوند و لذت عالی و بی‌نظیر ناشی از گمانه‌زنی و تقویت ذهن آن‌ها را پای‌بند می‌کند.» (همان: ۵۷).

برخی از معروف‌ترین نویسندگان رمان‌های علمی-تخیلی عبارتند از: ژول ورن با آثاری همچون بیست هزار فرسنگ زیر دریا و دور دنیا در هشتاد روز و...، آرتور سی کلارک در آثاری چون میعاد با راما و باغ راما، رابرت هاین لاین با هیولایی از فضا. همچنین در مواردی که از عناصر فانتزی بیشتری بهره می‌برد، با مجموعه رمان‌هایی با قهرمانی شخصیتی به نام هری پاتر از جی کی رولینگ مواجه می‌شویم که تقریباً جادو را جانشین علم در داستان‌های علمی-تخیلی کرده است و بسیار وامدار قصه‌های شرقی از

جمله هزارویک شب است (برای اطلاع بیشتر ر.ک نجمه دری و سید مهدی عباسی، ۱۳۹۳).

از سوی دیگر دوران شکل‌گیری رمان *فرانکنشتاین* دوران انتقال از رمانتیسیم سده هجدهم به نوزدهم میلادی است و زمزمه تسلط اندیشه علمی وجود دارد؛ ولی هنوز در حد همان گمانه‌زنی‌هایی است که در داستان‌ها شاهد آن هستیم. در حالیکه در سال‌های بعد بین ۱۸۵۰ و ۱۸۹۰ دوران تسلط اندیشه علمی و پیشرو استوارت میل (John Stuart Mill)، داروین (Charles Robert Darwin) و اسپنسر (Herbert Spencer) است که در عالم ادب، روشن بینی آگاهانه تاکری (William Makepeace Thackeray) را در برابر اوهام با پرونی قرار می‌دهد (سیدحسینی، ۱۳۷۶: ۲۹۰، ج ۱). اما آنچه *فرانکنشتاین* را هم‌زمان با دارابودن ویژگی‌های داستان‌های علمی-تخیلی تا حدی در رده جداگانه‌ای قرار می‌دهد، داشتن ویژگی‌های سبک گوتیک و القاء ژانر وحشت در فضای حاکم بر رمان است.

۲-۱-۲. *فرانکنشتاین* و رمان گوتیک

رمان گوتیک به عنوان یک قالب ادبی از قرن هجدهم جای خود را در ادبیات جهان باز می‌کند. اصطلاح گوتیک مربوط به معماری است و دلالت بر نوعی ساختمان اروپایی دارد که در قرون وسطی رایج بود ولی تحت تأثیر معماری یونان و روم نبود. محققان معتقدند «از حدود سال‌های ۱۷۷۰ تحت تأثیر توجه دوباره به قرون وسطی و نیز توجه به آثاری چون *هزارویک شب* و برخی گرایش‌های زمانه مانند توجه به مرگ و گورستان‌ها رمان گوتیک شکل گرفت.» (جعفری، ۱۳۷۸: ۸۲). اولین اثری که نام رمان گوتیک را بر خود دارد. *قلعه اوترانتوا* اثر هوراس والپول (Horace Walpole) است که در ۱۷۶۴ منتشر شده و عنوان فرعی یک *داستان گوتیک* نیز در چاپ دوم آن دیده می‌شود. (باکرترواویک، ۱۳۹۶: ۱۰۳۶)

نوشتن رمان‌های گوتیک توسط ویلیام بکفورد ادامه می‌یابد ولی مشهورترین آن‌ها را در نهایت مری شلی می‌نویسد. بسیاری از نویسندگان رمان‌های گوتیک از جمله والپول، پیشکسوت آن‌ها معتقدند هسته اولیه داستان‌شان در حالت خواب و رؤیا به آن‌ها الهام شده است. فضای رمان‌های گوتیک آکنده از امور فوق طبیعی است، که گاه کارکردهای ناخودآگاه ذهن را نیز نشان می‌دهد و حوادث و پدیده‌های طبیعی مانند رعد و برق و طوفان که خصیصه‌های طبیعی است در آنها به گونه‌ای اسرارآمیز و بی‌رحمانه و شبح‌وار ظاهر می‌شوند (جعفری، ۱۳۷۸: ۸۳). برای نمونه ر.ک حضور رعد و برق در *فرانکنشتاین* (شلی، همان: ۶۲) و طوفان (همان: ۲۵۵)

آنچه پیوند معنایی میان معماری گوتیک و سبک داستانی‌اش برقرار می‌کند، بیشتر همان فضای هراس‌انگیز قلعه‌ها و مکان‌های پر رمز و راز و آکنده از اشباح است. القای

ترس در این رمان‌ها معلول ترس حاضر در فضای ذهنی نویسنده‌ای است که در جدال سنت و مدرنیته، به سوی دومی متمایل است، ولی هنوز ریشه در سنت‌ها دارد و نگران محصولات غول‌آسای دنیای مدرن است که قصد دارد خوبی‌ها و احساسات را کم‌رنگ کند. حضور احساساتی که اغلب ناکام می‌ماند و قربانی می‌شود در این رمان‌ها مؤید این مطلب است.

در رمان *فرانکنشتاین*، آفرینش و پیدایش موجود غول‌آسایی که اعمالش اهریمنی است ولی در عین حال احساسات خواننده را با خود همراه می‌کند و در قالب موجود بی‌گناهی که نقشی در آفریده‌شدن خود نداشته - همچون طفل حرامزاده‌ای که گناه والدینش را به دوش می‌کشد - با برائت استهلالی که شومی تولد وی را پیش‌بینی می‌کند، هسته اولیه این رمان را تشکیل می‌دهد. نابغه‌ای که در تلاش پیگیر و مستمر خود موفق به آفرینش حیات می‌شود، بر پایه اساطیر پذیرفته‌شده همه ملل، قدم در دنیای خدایان گذاشته و مغضوب است. بی‌مرگی شایسته خدایان است و زنده کردن هم در اختیار آنهاست؛ بنابراین هر کس به قلمرو خاص ایشان دست‌درازی کند نفرین شده است و باید تاوان عمل خود را بپذیرد. و این تردید و هراس از نتیجه عمل، مدام نابغه داستان ما را همراهی می‌کند که دیوانه شده و «می‌خواهد برای خود و این دنیا دشمن اهریمنی دیگری بسازد؟» (شلی، ۱۳۹۷: ۲۴۹) ولی علی‌رغم همه هشدارها و تردیدها، ویکتور مخلوق خود را می‌آفریند؛ مخلوقی که وجودش آمیخته با شر و تباهی است و خالقش توان محدود کردن شرارت‌های ناشی از بدخویی وی را ندارد و هر لحظه بر دستان خود لعنت می‌فرستد (همان، ۱۱۶)، همچون ابلیسی که هر لحظه خالق خود را سرزنش می‌کند که چرا او را آفریده است (همان، ۱۱۴).

برخی غول‌مخلوق *فرانکنشتاین* را با اسطوره پرومته^۱ یونان مرتبط می‌دانند و حال آنکه سیمای اهریمنی‌اش و حضور شرورانه‌اش بیشتر یادآور اهریمن (خدای تاریکی در ادیان ایرانی) است که آفریننده همه شرهاست، در مقابل اهورا مزدا و خدای آفریننده نیکی و یا ابلیس قرآنی که مطرود از درگاه خداوند است. این مخلوق بدکار و نگون‌بخت به دنبال خالق خود آمده ولی آنچه از او می‌خواهد قابل تأمل است. درد تنهایی او را به جان آورده و از خالقش می‌خواهد تا جفتی برای او بیافریند تا در کنارش آرام بگیرد؛ همان‌گونه که نخستین انسان برای ادامه زندگی به جفت نیاز داشت و مشیانه و حوا آفریده شدند. ولی خالق این بار تأمل می‌کند و از عواقب پیدایش هیولای دیگر می‌هراسد. مدت‌ها با خود درگیر است (همان، ۱۹۶-۱۹۳)، سرانجام کار نیمه‌ساخته‌اش را خراب می‌کند و به هیولا پاسخ منفی می‌دهد.

۲-۳. مروری بر خلاصهٔ رمان

این کتاب ساختاری به صورت نامه‌هایی پی‌درپی دارد. از شخصی به نام والتون که خطاب به خواهرش نوشته شده است تا وضعیت خود را در سفر به مناطق شمالی و گرفتار آمدن در میان کوه‌های یخ، توضیح دهد و در ضمن ماجرای پیدا کردن ویکتور فرانکشتاین را در دریا و در حال مرگ بیان می‌کند، که توسط والتون نجات می‌یابد و سرگذشت شگفت‌انگیز خود را برای وی تعریف می‌کند.

داستان فرانکشتاین از زبان ویکتور از آشنایی پدر و مادرش و ازدواج آنها تا زمان نوجوانی و جوانی به شیوه‌ای نسبتاً ملال‌آور مرور می‌شود و خواننده با اشراف بر این مطالب از علاقهٔ شدید ویکتور به علم‌آموزی و مطالعات ماورای طبیعی و فلسفی او آگاه می‌شود. آنگاه ویکتور که اکنون دانشمندی تمام عیار است پس از سال‌ها تلاش و مجاهده موفق می‌شود با سرهم کردن قطعاتی از اجساد مردگان و جان دادن به آنها از طریق علم، مخلوقی مهیب و غول‌آسا بیافریند که همانند انسان قادر به حرکت و زندگی است. این موجود در غیاب خالقش از بند رها می‌شود و به محیط بیرون آزمایشگاه می‌آید. در غربت و تنهایی با کینه و نفرت روزگار می‌گذراند و مصمم است تا خالق خود را یافته، از او انتقام بگیرد. در سفری که برای یافتن سازنده‌اش در پیش می‌گیرد در نزدیکی خانهٔ افرادی بیتوته می‌کند و از جدار دیوار زندگی آنها را تماشا می‌کند.

این داستان درونه‌ای به نوبهٔ خود حائز اهمیت است و وجود احساسات مثبت و عواطف انسانی را در وجود مخلوق غول‌آسا نشان می‌دهد که قابلیت پرورش دارد، ولی متأسفانه دیده نمی‌شود. در نهایت اینکه مخلوق ملعون، ویلیام برادر ویکتور و دوستش هنری و همسرش الیزابت را به قتل می‌رساند و ویکتور برای یافتن او آواره می‌شود. مخلوق به ویکتور می‌گوید که برایش جفتی بیافریند. ویکتور حاضر نیست اشتباه خود را دوباره تکرار کند. در نهایت می‌بینیم فرانکشتاین توسط غول نابود می‌شود، و غولی که خدای سازنده‌اش را نابود کرده بر بالای جسد بی‌جان‌ش ناله می‌کند و بعد از نظرها دور می‌شود تا خود را نابود کند.

۲-۴. عناصر شرقی در رمان فرانکشتاین

حضور عناصر شرقی و یا اشاره به برخی مصادیق آن در رمان فرانکشتاین را می‌توان به دو دسته طبقه‌بندی کرد: ابتدا اشارات درون‌متنی که از زبان شخصیت‌ها و یا از خلال داستان‌ها قابل دریافت است و دیگر عوامل فرامتنی مثل تأثیر محیط بر نویسنده و یا حضور اندیشه‌های بینامتنی و تأثیرپذیری غیر مستقیم در تکنیک نویسنده‌گی که در ادامه به آنها خواهیم پرداخت.

۲-۴-۱. عوامل درون‌متنی در این رمان شامل بخش‌های زیر است:

الف: دیدگاه شخص ویکتور نسبت به شرق

ویکتور فرانکنشتاین شخصیت اصلی و قهرمان اثر شلی، دانشمند و فیلسوفی است که به مطالعه و آموختن علاقه بسیار دارد. وی در معرفی خود می‌گوید:

من مشتاق پی‌بردن به رازهای زمین و آسمان بودم و قطع نظر از اینکه آیا ماده خارجی موجودات بود یا روح درونی طبیعت و جان رازگونه‌ی انسان که مرا به خود مشغول می‌کرد، جست‌وجوهایم درباره اسرار فوق طبیعی یا طبیعی جهان به عالی‌ترین معنا بود. (شلی،

(۳۹:۱۳۹۷)

وی با اینکه پزشکی خوانده است، در جستجوی هدف خود با پشتکار بسیار به فلسفه حیات روی می‌آورد و تصمیم می‌گیرد که از این پس بیشتر به رشته‌هایی از فلسفه طبیعی که با فیزیولوژی ارتباط دارند، پردازد (همان: ۵۴) و با راهنمایی مریان جدید با پشتکار فراوان به جستجوی فلسفه و اکسیر حیات می‌پردازد (همان: ۴۲) و در این میان با آثار شرقیان آشنا می‌شود. وی درباره وجود تخیل در آثار شرقی می‌گوید: «سودازدگی آنها (آثار شرق شناسان) تسکین‌دهنده است و سرور و خرسندی شان والاست؛ تا آنجا که در مطالعه آثار نویسندگان دیگر کشورها تجربه نکرده‌ام.» (همان: ۷۶).

او به وضوح اعلام می‌کند که با آثار شرق شناسان و اینکه اشعار شرقی با شعر پهلوانی یونان و روم متفاوت است: «وقتی آثار شرقیان را می‌خوانی زندگی گویی گرمابه و گلستان است. اخم و لبخند دشمنی نیک‌خوست، آتشی است که از دل و در دل خود تو برافروخته است و زبانه می‌کشد و این‌ها همه چقدر با شعر پهلوانی یونان و روم متفاوت است.» (همان: ۷۶).

پس می‌بینیم شلی ابایی ندارد از اینکه قهرمان رمانش را شیفته فلسفه و ادبیات شرق نشان دهد و اعجاب و علاقه‌مندی وی را فارغ از علوم طبیعی از لئون اندیشه‌های عالی و استقرایی فلسفه شرق معرفی کند. دوست و هم‌درس فیلسوف و ادیبش قرینه‌ای بر این همبستگی درونی با علم ماورایی است.

ب: هنری کلروال

در طرف دیگر این ماجرا هنری کلروال دوست و هم‌کلاسی و هم‌درس ویکتور است که با هم در خصوص موضوعات بسیار مناظره و گفت‌وگو می‌کنند. هنری با فلسفه مشرق آشناست و ویکتور او را این‌گونه معرفی می‌کند: «کلروال در علاقه به علوم طبیعی هرگز با من همراه نبود و علایق ادبی‌اش یکسر با گرایش‌هایی که مرا درگیر کرده بود تفاوت داشت. او به این قصد به دانشگاه آمد که در زبان‌های شرقی استاد شود و به این وسیله طرحی برای زندگی‌اش بریزد می‌خواست پیشه‌ای شریف و با شکوه در پیش بگیرد، از

این رو به شرق توجه داشت که مجاللی برای این ماجرا فراهم می‌کرد. زبان‌های فارسی، عربی و سانسکریت نظرش را جلب می‌کرد.» (همان: ۷۶). سخنان هنری برای او همیشه سرشار از خلاقیت است و «غالباً همچون نویسندگان ایرانی و عرب حکایاتی شگفت‌آور و شورانگیز از خود باز می‌ساخت شعرهای مورد علاقه‌ام را می‌خواند و مرا به بحث‌هایی می‌کشاند که در آن‌ها استادانه از موضع خود دفاع می‌کرد.» (همان: ۷۸). به نظر می‌رسد هنری به واسطه مطالعات و اشرافی که دارد پایان شوم این قصه را پیش‌بینی می‌کند. زمانی که ساخت مخلوق به پایان می‌رسد و ویکتور بیش از هر چیز وحشت دارد که هنری آن را ببیند (همان: ۶۶) و سرانجام می‌بینیم یکی از قربانیان مخلوق غول‌آسا، خود هنری است؛ یعنی در مقام تفسیر مخلوقی که در نتیجه فلسفه حیات، جان در او دمیده شده و قدرت انتخاب و امکان عمل یافته است، به زودی به نابودی منشأ و مولدش می‌پردازد.

به عقیده نگارندگان این مقاله سه مقتول این ماجرا نماینده سه جریان فکری هستند که توسط مخلوق غول‌آسا نابود می‌شود: ویلیام برادر کوچک و ویکتور نماینده معصومیت کودکی است که در دنیای مدرن مورد بی‌توجهی قرار می‌گیرد، به قول خود نویسنده «نوباوه‌ای ملیح سرشار از معصومیت و نشاط» (همان: ۹۱)، هنری کلروال نماینده عقل و فلسفه‌ای است که در تقابل با علم سرکوب می‌شود و الیزابت سمبل عشق و دلدادگی است که در دنیای ماشینی کمرنگ و محکوم به نادیده گرفتن است. این مخلوق خارج کنترل، حرمت هیچ یک از این نعمت‌ها را در نمی‌یابد و در نابودی آن می‌کوشد؛ چراکه فرشته عشق نداند که چیست.

ج: گفت‌وگوهای سایر شخصیت‌ها از جمله ساکنان کلبه و خود مخلوق غول‌آسا:

همانطور که گفته شد به شیوه داستان‌های درون‌های، در دل داستان و ماجرای اصلی و از رخنه دیوار کلبه شاهد حضور داستان دیگری هستیم که از زبان مخلوق غول‌آسا روایت می‌شود. آن قصه از این قرار است که پیرمردی با دختر و پسرش در کلبه‌ای زندگی می‌کند و روزی مهمانی از راه می‌رسد که دختری است عرب به نام صفی یا صفیه که زبان ساکنان کلبه را نمی‌داند. وقتی دختر در کلبه ماندگار می‌شود، فلیکس پیر صاحب خانه تصمیم می‌گیرد به او زبان بیاموزد و برای این کار کتاب *زوال امپراتوری‌ها* اثر ولنی را انتخاب می‌کند و در علت انتخاب آن می‌گوید: «این کتاب را انتخاب کرده است چون سبک پر آب و تابش تقلید از مؤلفان شرقی است» (همان: ۱۳۷)؛ همچنان که در قصه کلبه، صفیه دختر عرب، زبان می‌آموزد، مخلوق غول‌آسای ما نیز از شکاف دیوار گوش می‌کند و از این رهگذر اطلاعات بسیار عایدش می‌شود و «بصیرتی در خصوص آداب و رسوم حکومت‌ها و ادیان ملت‌های مختلف روی زمین و آسیایی‌ها و یونانیان و جنگ‌ها و پادشاهان» (همان: ۱۳۸) می‌آموزد؛ در حالی که فجایع انسانی که در تاریخ روی داده برایش

شگفت آور است. همچنین در حین گردش در کلبه تعدادی کتاب پیدا می‌کند از جمله: بهشت گمشده میلتن (John Milton)، تواریخ پلوتارک (Plutarch) و غم‌های ورتز گوته و همه را می‌خواند. (همان، ۱۴۸)

از سویی دیگر شخصیت صفیه و گریزی که نویسنده رمان به مسأله حقوق زنان و نقش ادیان در اعمال آن دارد نکته‌ای قابل تأمل است. مخلوق غول‌آسا نامه‌ای از صفیه در اختیار دارد که:

صفیه نوشته بود مادرش یک مسیحی بود که ترک‌ها دستگیر و برده‌اش کردند. مادرش زیبا بود و پدر صفیه به او دل باخت و با او ازدواج کرد. دختر جوان با شور و ستایش از مادرش سخن می‌گفت که چون در آزادی به دنیا آمده، از بردگی‌اش بیزار بود و دخترش را با باورهای دینی خودش بار آورد و یادش داده فکر و اندیشه‌اش را به کار اندازد و روح آزاده‌ای داشته باشد که از زنان مسلمان دریغ می‌شد. (همان: ۱۴۳)

در ادامه آنچه از محتوای داستان برداشت می‌شود، پایمال شدن حقوق زنان در مشرق زمین است که قوم ترک مسلمان سمبلی برای این نابرابری و هتک حرمت زنان است و در نتیجه دختر شرقی داستان، امید به آزادی و رسیدن به آمال خود را در کشوری مانند فرانسه محقق می‌بیند.

۲-۴-۲. عوامل برون‌متنی

همان‌گونه که در بخش مقدماتی و بیان مسأله مقاله به آن اشاره شده رویکرد ما در این پژوهش بر پایه مکتب فرانسوی نیست که عمدتاً انبوهی از اسناد را درباره روابط ادبی ارائه می‌دهد و با ردیف کردن «تاریخ نامه‌ها و واسطه‌های میان ملت‌ها و مسافران و مترجمان و مبلغان» (ولک، ۱۳۹۹: ۶۹) سعی دارد فرض مقدری را اثبات کند. آنچه مسلم است هرگز نمی‌توان و نباید هیچ اثر هنری را معلول اثر هنری دیگری دانست و ارائه بدیل‌ها و شباهت‌ها در جهت اثبات بده‌بستان‌های فرهنگی است که باعث غنای ادبیات ملت‌ها می‌شود. نگارندگان بر این باورند که ارائه این شباهت‌ها و مذاقه در نحوه تأثیر و تأثر، برای اثبات بدهکاری و یا بستانکاری فرهنگ‌ها نبوده و نیست، بلکه پرده از زوایای پنهانی برمی‌دارد که هرچه بیشتر ما را با زمینه‌های شکل‌گیری اثر آشنا می‌کند. آنچه را ذیل این عنوان بررسی می‌کنیم دواقع عوامل مرتبط با تأثیرپذیری از شگرد داستان‌نویسی شرقی یا همان داستان‌های درونه‌ای و اشاره به برخی عوامل محیطی از جمله معاشرت نویسنده با افرادی است که با فرهنگ و ادب مشرق زمین پیوستگی بسیار دارند؛ بنابراین تحلیل این عوامل را با توجه به نقش احتمالی لرد بایرون به عنوان یکی از معاصران نویسنده در دوران شکل‌گیری اثر پی می‌گیریم.

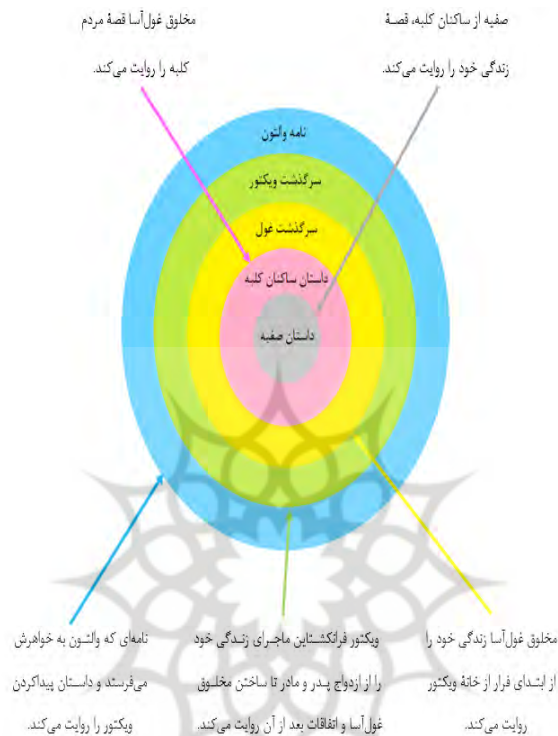
الف: مری شلی و لرد بایرون

مراودات شلی و همسرش با لرد بایرون شاعر معروف انگلیسی از همان آغاز ازدواج و مقارن با شروع به نگارش اثر آغاز شده و سال‌ها ادامه داشته است. لرد بایرون شاعر و سیاستمدار انگلیسی در ۱۷۸۸ به دنیا آمد و در ۱۸۲۴ در سن ۳۶ سالگی درگذشت. دوران آشنایی وی با شلی و همسرش و سفر ژنو که طرح اصلی رمان *فرانکنشتاین* در آن نوشته شد، مصادف با اوج شهرت شاعری اوست. در مورد این نویسنده و شاعر رمانتیک انگلیسی شواهد زیادی در دست است که علاقه خاصی به مشرق، بخصوص ایران باستان داشته است. بایرون در برخی از اشعارش صراحتاً به این آشنایی اقرار می‌کند و نادر پادشاه ایرانی را جلاد و خونریز معرفی می‌کند و از سوی دیگر حافظ را شاعر بزرگ ایرانی می‌داند. گاهی نیز اشاراتی به دین زردشت و اهریمن و خدایان ایرانی دارد و در اشعار خود برای توصیف آشفته‌گی قهرمانان از دوگانگی اهورایی و اهریمنی آیین زردشت بهره می‌برد (برای اطلاعات بیشتر در این خصوص ر. ک. غلامرضا سمیع و گیتو: ۱۳۸۶)؛ بنابراین با وجود کم‌تجربگی شلی در زمان نگارش رمانش دوستانی دارد که با ادب شرق آشنایی بسیار دارند و از آن بهره برده‌اند.

ب: تکنیک داستان‌نویسی شرقی و تأثیرپذیری از *هزارویک‌شب*

یکی از مهم‌ترین تأثرات این رمان از فضای داستان‌های شرقی روایت درونه‌ای است. این تکنیک به احتمال زیاد به واسطه ترجمه *هزارویک‌شب* به ادبیات جهان راه یافته است. «تکنیک داستان‌نویسی تو در تو هرچند اصلی هندی دارد ولی توسط ایرانیان به دیگر ملت‌ها منتقل شده است» (پیری سیبک، ۱۳۹۳: ۶۶). ما می‌دانیم که در آن زمان *هزارویک‌شب* به فرانسه و انگلیسی ترجمه شده و در دسترس بوده است و بسیار مورد توجه نویسندگان غربی واقع شده است. استفاده از شیوه داستان در داستان یا داستان‌های درونه‌ای در این رمان به این ترتیب است که ما با پنج خط روایی داستان سرو کار داریم که در قالب نامه یا بازگویی یکی از شخصیت‌ها روایت می‌شود. ابتدا داستان آغازین (شماره ۱) که از زبان والتون به خواهرش در قالب نامه‌ای شرح آشنایی با ویکتور فرانکنشتاین در آب‌های شمالی را بیان می‌کند. دوم (شماره ۲) داستانی که از زبان ویکتور نقل می‌شود و روایت اصلی است که خود چند روایت درونه‌ای دارد، ابتدا (شماره ۳) داستانی که مخلوق غول‌آسا از چگونگی گذار روزگار خود حکایت می‌کند، از زمانی که از ویکتور جدا شده تا آن زمان و سپس (شماره ۴) قصه پیرمرد و فرزندانش که در کلبه زندگی می‌کنند و مخلوق غول‌آسا شاهد زندگی آنهاست، و در نهایت (شماره ۵) حکایت زندگی دختر عربی به نام صفیه که در قالب نامه‌ای که در اختیار مخلوق غول‌آساست روایت می‌شود.

نمودار درونه‌ای رمان فراتکشتاین

این شیوه داستان درونه‌ای برگرفته از داستان‌های هندی یا ایرانی است. استفاده از داستان‌های درونه‌ای به عنوان یک تکنیک داستان‌نویسی اهداف مختلفی را می‌تواند به دنبال داشته باشد از جمله: «حقیقت‌نمایی رویدادها، گسترش مایگانی اثر، ایجاد شکاف در تحلیل هنری، مجال برای طفره‌روی، طرح رویدادهای پنهان، اثبات مؤثق‌بودن راوی و تعلیق‌آفرینی و...» (بامشکی، ۱۳۹۳: ۱۹-۱۶) که از این میان در داستان مورد نظر برجسته کردن کنش‌های داستانی و اثبات موثق بودن راویان که ویکتور و مخلوق غول‌آسای هستند، بیشتر مورد نظر است. علاوه بر تکنیک داستان‌نویسی وجود مخلوق غول‌آسای مهیب با هیأتی که دیوان و غول‌ها را به ذهن متبادر می‌کند، می‌تواند بازتاب حضور یکی از عناصر خیال و وهم در ضمن رمان باشد که در داستان‌های شرقی به ویژه هزارویک‌شب بسیار پر بسامد است.

عملکرد مخلوق غول آسا در آن بخش از داستان که مربوط به کشتن ویلیام برادر کوچک و یکتور است، سپس به کار بردن خدعه‌ای که برای متهم شدن خدمتکار به کار می‌برد، از درون مایه‌های بسیار تکرار شونده در داستان‌های هزارویک‌شب است. موجود غول آسا گردن‌بند زیبایی کودک مقتول را می‌رباید و آن را در جیب لباس جاستین خدمتکار خانه در حالی که در طویله یا انبار به خواب رفته است قرار می‌دهد. این تصویر آشنایی است که اغلب توسط جنیان و یا دیوان در داستان‌های هزارویک‌شب اتفاق می‌افتد که کسی را اشتباهاً متهم می‌کنند تا به وصل دیگری برسانند. نمونه مشهور آن در داستان «علاءالدین ابوالشامات» می‌بینیم که اجناس مورد علاقه خلیفه را می‌دزدند و در منزل علاءالدین پنهان می‌کنند (ر.ک: طسوجی، ۱۳۳۸: قصه شب ۲۴۸ تا ۲۶۹ و اولین قصه مستقل از جلد چهارم) یا در داستان «پیر پاره‌دوز» انگشتری است که به سرقت می‌رود. (همان: ۲۲۶) و این خدعه برای متهم کردن دیگری همان است که در داستان حضرت یوسف با پنهان کردن پیاله زر در بار شتر و موارد بسیار دیگر سابقه دارد.

خود مخلوق غول آسا نیز تأکید می‌کند که خدعه‌ای آموخته بودم که آن را به کار بردم. از سویی دیگر داستانی که صفیه از خود روایت می‌کند و در قالب نامه‌ای در اختیار غول فرانکنشتاین قرار دارد، بیش از سایر داستان‌ها رنگ و بوی شرقی و به‌ویژه هزارویک‌شبی دارد. دختر عرب که از ستم پدر ظالم و دغل پیشه فرار می‌کند، زیرا قرار است بدون رضایت او را شوهر دهند. همان‌طور که در پیشینه تحقیق اشاره شد جویی زانا مقاله‌ای دارد با عنوان «آنها حقیقت داستان مرا اثبات می‌کنند» بررسی نامه صفیه به عنوان نقطه نظر فمینیستی شلی که در آن به تأثیر داستان‌های شرقی و هزارویک‌شب بر داستان صفیه اشاره‌ای گذرا دارد و از آن در تحلیل فمینیستی خود از این داستان استفاده می‌کند. در اثبات مدعایش اعلام می‌کند که یک سال قبل از نوشتن داستان فرانکنشتاین مجموعه هزارویک‌شب جدید را که رابرت لویی استیونس (Louis Balfour Stevenson Robert) به صورت مجموعه داستان‌های کوتاه و تحت تأثیر هزارویک‌شب اصلی نوشته است مطالعه کرده بود. همچنین زانا اشاره می‌کند که با توجه به اینکه داستان‌های هزارویک‌شب محبوب‌ترین داستان شرقی در قرن نوزدهم است، مری این ساختار قالبی در خصوص تسلط مردان بر زنان و کشته شدن زنان بی‌گناه به دست مردان را در کتاب خود به کار برده است تا ضمن ارائه غیر مستقیم دیدگاه فمینیستی خود این درون‌مایه تکرار شونده شرقی را به چالش بکشد.

در مقاله‌ای دیگر نیز با عنوان «قهرمان مسلمان در فرانکنشتاین» درباره صفیه که از مادر مسیحی متولد شده اینگونه آمده است که این شخصیت، به نوعی مادر شلی را به یاد می‌آورد که فیلسوفی با تمایلات فمینیستی است و آزاده زیستن را به فرزندش یاد داده است

و نویسنده معتقد است این بخش از داستان بیشتر تحت تأثیر مادر مری نوشته شده و فعالیت‌هایش درباره حقوق زنان تأثیر پذیرفته است و این خلاف نظر زناناست. (ر.ک: ارین وبستر، ۲۰۰۰: ۱۳۳-۱۵۷)

همچنین محقق دیگری به نام ربکا نسوت در مقاله‌ای با نام «شهرزاد گالان و فرانکنشتاین شلی» معتقد است که فرانکنشتاین در بسیاری از صحنه‌های جالب و امیدار ترجمه آنتونی گالان از هزارویک‌شب است و به خصوص صوفیه را یادآور خود شهرزاد می‌داند که شلی قصد دوباره زنده کردن او را دارد، و در مقدمه چاپ دوم از کتابش که در سال ۱۸۳۱ چاپ شده است به آن اشاره کرده است. (ر.ک: ربه کا نسوت، ۲۰۰۵، ۳۶۹-۳۸۰)

ج: تأملات فرامتنی در برخی دریافت‌ها:

داستان فرانکنشتاین در حقیقت حکایت تلاش انسان سالکی است که دو سال سخت کار می‌کند تا جسد بی‌جان را زنده کند و درست زمانی که موفق به انجام این کار می‌شود از حاصل عملش می‌هراسد و نگرانی، تمام خوشی حاصل از موفقیت را از بین می‌برد. موجودی که آفریده شده فقط با عناوینی چون مخلوق، غول و موجود از او یاد می‌شود. ابعاد جسمانی این موجود قدری بزرگتر از یک انسان معمولی است؛ چراکه خود عنوان می‌کند «کوچک بودن اندام‌ها مانع بزرگی در سرعت کار بود برای همین تصمیم گرفتم برخلاف قصد اولیه‌ام موجودی غول‌آسا بسازم.» (همان: ۵۷).

علاوه بر ابعاد عظیم جسمانی به نظر می‌رسد این مخلوق استعداد و توانایی یادگیری و به عبارتی هوش بالایی هم دارد؛ چراکه خیلی زود سواد می‌آموزد و کتاب می‌خواند و در خصوص مفاهیم مهم وجود انسان اظهار نظر می‌کند. همین هوشمندی و در عین حال ناموزونی ظاهر که دیگران را به نفرت از او وامی‌دارد، سرآغاز ایجاد حس مطرودبودن و به دنبال آن انگیزه انتقام از خالق است که مسبب این بدبختی و بدشگونی است؛ بنابراین غولی که قرار بود در خدمت اربابش باشد از بندگی سر باز می‌زند و بدون ترس در برابر خالقش می‌ایستد، ابتدا هر چیز را که برایش گرامی است از او می‌ستاند و در نهایت او را از پای درمی‌آورد.

عصیان آدمی در برابر خالق و قربانی کردن همه آنچه الهی است و رابط میان خالق و مخلوق است یعنی معصومیت، عقل و عشق که هر کدام چنانکه گفته شد نماد یکی از شخصیت‌های داستان است که بسیار مورد علاقه راوی هستند، ولی به دست مخلوق عصیانگرش کشته می‌شوند. هنری که نماد عقل است و فلسفه شرق می‌خواند و ویلیام که یادآور معصومیت و پاکی کودکانه‌ای است که به مرور در نوع بشر رنگ می‌بازد و در نهایت الیزابت که نماد مسلم عشق است، «لبخندش، صدای دل‌انگیزش، نگاه دلگشای

چشمان سحرانگیزش همواره بر ما رحمت و برکت می‌بارید و بر همه طراوت و زندگی می‌بخشید. او روح زنده عشق بود که تلطیف می‌کرد و جذب می‌کرد.» (همان: ۳۹) در این بین قربانی می‌شوند. سپس انسانی که همه دلخوشی‌هایش را از دست داده قیام می‌کند تا مسبب این جنایات را به سزای عملش برساند و از آنجا که خود کرده را تدبیر نیست، خود نیز قربانی این راه می‌شود.

فضای ادبی آخرالزمانی و القای یأس ناشی از عواقب سوء اعمال آدمی در این گونه رمان‌ها دعوت به اندیشیدن و زنگ خطری در اثبات ناگواری پیشرفت‌های هنجارگسیخته بشری است. بسیاری از نویسندگان به شیوه‌های گوناگون در این زمینه هشدار داده‌اند. «موریس بلانشو، سلینجر، م ارشال مک لوثن و بسیاری دیگر در این زمینه سخن گفته‌اند و صدای بلند یاسی شدید در خصوص آینده بشر و تمدن از آثارشان شنیده می‌شود» (ولک، ۱۳۹۹: ۷۷)

۳. نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

رمان ارزشمند *فرانکشتاین* یا *پرومته نوین* نوشته مری شلی در آغاز قرن نوزدهم از جمله داستان‌های علمی-تخیلی و به سبک گوتیک نگاشته شده است. این کتاب با وجود سن کم نویسنده‌اش بسیار مورد استقبال قرار گرفت و آثار هنری بسیاری به تبعیت از آن پدید آمد. آنچه از مطالعه زندگی نویسنده و آثار و احوال او و اشاره‌های صریح در متن کتاب برمی‌آید، تأثیرپذیری وی از شرق و شیوه داستان‌پردازی شرقی بیش از دیگران حائز اهمیت است. فلسفه شرق، زبان عربی و فارسی و رمز‌گونگی آثار شرقی در چند جای کتاب از سوی ویکتور قهرمان اصلی عنوان می‌شود و هنری کلروال دوست صمیمی ویکتور فرانکشتاین در فلسفه شرق و زبان‌های شرقی درس می‌خواند و هم‌درس و همراه قهرمان اصلی است و نماد عقل فلسفی راهنمای ویکتور است که در نهایت قربانی مخلوق غول‌آسا می‌شود. ویلیام برادر کوچک ویکتور، هنری کلروال و الیزابت سه قربانی غول، به عقیده نگارندگان این مقاله به ترتیب سمبل معصومیت، عقل و عشقی است که در راه هدف ویکتور قربانی می‌شوند و عواقب سوء عملش را به او یادآوری می‌کنند. عواقبی که در نتیجه نفوذ به قلمرو خدایان و تخطی از مرتبه بندگی در انتظار نخبه مرتکب است و سرنوشت محتوم و نکبت بار عصیان اوست. از طرفی تأثیرپذیری از داستان‌های شرقی را در دو حوزه درون‌متنی و برون‌متنی می‌توان دنبال کرد. عوامل درون‌متنی همان اشاراتی است که از طرف خود ویکتور یا هنری کلروال و صفیه یا سایر شخصیت‌ها بیان می‌شود. عوامل برون‌متنی نظیر تکنیک برگرفته از داستان‌های *هنر و یک شب* در شیوه درونه‌ای نقل داستان در داستان از نشانه‌های دیگر شرقی در این رمان است. پنج خط سیر روایی در کنار هم

داستان را به پیش می‌برند. دیگر اینکه حضور عناصر فانتزی و سبک گوتیک فضای داستان را به قصه‌های پریان که هزارویک‌شب در آن زمان بارزترین نمونه در دسترس آن است نزدیک‌تر می‌کند و حضور برخی بن‌مایه‌های داستانی که شباهت بسیار با بن‌مایه‌های شرقی دارد از جمله بن‌مایه مربوط به خدع‌های که مخلوق غول‌آسا در متهم کردن جاستین، خدمتکار خانه به کار می‌برد.

عنصر شرقی دیگر حضور دختر عرب به نام صفیه در یکی از داستان‌های فرعی است که از زبان مخلوق غول‌آسا برای ویکتور روایت می‌شود و نامه‌ای از دختر که شرح زندگی در آن آمده به عنوان شاهد ماجرا ارائه می‌شود، و تأیید دیگری برشواهد ساختار و ایده داستان‌ها با هزارویک‌شب است که تسلط مرد بر زن و ظلم منجر به مرگ زنان را روایت می‌کند. هرچند مری شلی در روایت این داستان گوشه‌چشمی هم به پاسداشت حقوق زنان داشته چرا که براساس شواهد کتاب‌هایی را در همین زمینه مطالعه می‌کرده و مادرش نیز در این زمینه صاحب نظر بوده است؛ بنابراین حضور مادر صفیه در داستان و آزاداندیشی که از طریق او به دخترش آموزش داده می‌شود، در واقع روایتی از مادر نویسنده و خود اوست. یکی دیگر از افرادی که با نویسنده کتاب مرادوات نزدیک دارد و بسیار علاقه‌مند به شرق و به ویژه ایران و اساطیر ایرانی است، لرد بایرون شاعر معروف انگلیسی است که در سفری همراه با مری شلی بود و گویا نوشتن این رمان یادگار همان سفر است. لرد بایرون در اشعارش بارها به مفاهیم دین زردشت و عناصر ایرانی دیگری همچون شاعران و پادشاهان اشاره کرده است. در نهایت اینکه براساس قانون بینامتنیت، آفرینش هر اثر جدید متأثر از پیش‌متن‌هایی است به آن هویت می‌بخشد و در مورد *فرانکنشتاین* اثر مری شلی با توجه به بن‌مایه‌ها، ساختار شرقی، تکنیک داستانی و اشارات مستقیم در متن داستان می‌توان گفت قصه‌ها و اسطوره‌های شرقی از جمله *هزارویک‌شب* [که ترجمه آن در آن زمان در غرب به شدت رواج داشته است] به عنوان یکی از منابع اصلی الهام نویسنده رمان قطعاً قابل تأمل است، و از آنجا که این رمان در حوزه‌های مختلف هنری به ویژه ادبیات و سینما بسیار مورد استقبال قرار گرفته است، شناختن ریشه‌های اصلی شکل‌گیری آن و تأمل در تحلیل‌های ارائه شده در این خصوص حائز اهمیت است. بررسی وجوه مختلف این تأثیرپذیری همچنین در حوزه ادبیات تطبیقی شرق و غرب می‌تواند مورد توجه باشد.

یادداشت‌ها

۱. پرومته در اساطیر یونان نام یکی از خدایان است که زئوس را یاری می‌دهد تا غول‌ها را شکست دهد، ولی بعد از آن به انسان‌ها کمک می‌کند تا آتش را کشف کنند و همین باعث خشم زئوس می‌شود. دستور

می‌دهد تا او را در کوه‌های قفقاز به بند کشند و عقابی را مأمور کرد تا هر روز جگر او را بخورد. (ر.ک: اساطیر جهان، یونان روم، جلد دوم، ۱۳۹۲، پی‌یر گریمال)

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- افضل‌ی، علی. گندمی، نسترن. (۱۳۹۵). «خوانش تطبیقی مولفه‌های پست مدرنیسم در رمان‌های پستی و فرانکشتاین در بغداد». *پژوهش‌های تطبیقی*. دوره چهارم، پاییز ۱۳۹۵، شماره ۳ (پیاپی ۹).
- بامشکی، سمیرا. زحمتکش، نسیم. (۱۳۹۳). «سیر داستان‌های درونه‌ای در ادب فارسی تا پایان قرن نهم». *کهن‌نامه ادب پارسی*. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. سال پنجم، شماره چهارم، صفحه ۵۳-۲۷.
- تراویک، باکتر. (۱۳۹۶). *تاریخ ادبیات جهان*. ترجمه عربعلی رضایی، تهران: نشر فروزان روز، جلد دوم.
- جعفری جزئی، مسعود. (۱۳۷۸). *سیر رمانتیسیم در اروپا*. تهران: نشر مرکز.
- دری، نجمه. عباسی، سید مهدی. (۱۳۹۳). «مقایسه تطبیقی عناصر جادویی مجموعه هزارویک‌شب و داستان‌های هری پاتر». *ادبیات تطبیقی*. سال ششم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، شماره ۱۱.
- رضاییان، محسن. (۱۳۸۷). *مری شلی و دنیای وی: بررسی باختینی فرانکشتاین یا پرومته مدرن*. فریده پورگیو، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه شیراز.
- ستاری، جلال. (۱۳۷۶). *چهار سیمای اسطوره‌ای (تاوزان، دراکولا، فرانکشتاین، فاوست)*. تهران: نشر مرکز.
- سمیع، غلامرضا. روزبه، گیتو. (۱۳۸۶). «لرد بایرون و سرزمین ایران». *علوم ادبی*. سال اول بهار ۱۳۸۶ شماره ۳، صفحه ۱۹۵-۱۷۹.
- سیدحسینی، رضا. (۱۳۷۶). *مکتبهای ادبی*. تهران: انتشارات نگاه.
- سیدولیلو، شعله. غفوری، ناصر. (۱۳۹۵). «بررسی استعاره دستوری اندیشگانی در رمان فرانکشتاین نوشته ماری شلی و برگردان سینمایی آن». *نشریه پژوهش‌های آموزشی و کاربردی زبان انگلیسی*. پاییز و زمستان ۱۳۹۵، دوره ۹، شماره ۱۹، صفحه ۱۶۱-۱۴۲.
- شلی، مری. (۱۳۹۷). *فرانکشتاین یا پرومته نوین*. ترجمه کاظم فیروزمند، تهران: نشر مرکز.
- شاو، باب. (۱۳۸۱). «داستان علمی-تخیلی چیست؟». ترجمه خیام فولادی تالاری. *ادبیات داستانی*. اردیبهشت ۱۳۸۱، شماره ۵۹، صفحه ۶۶-۵۶.
- طاقدیس، سوسن. (۱۳۷۴). «از نگاه آینه: فرانکشتاین». *پژوهش‌نامه ادبیات کودک و نوجوان*. پاییز ۱۳۷۴، شماره ۲، صفحه ۱۴۱-۱۴۰.

- طسوجی، عبداللطیف (۱۳۳۸) *هزارویک شب*. تهران: انتشارات علمی.
- عطاری خامنه، امیر. (۱۳۹۴). *بررسی فلسفه ژان ژاک روسو در رمان فرانکشتاین اثر مری شلی*، بهرام بهین، پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان.
- گریمال، پی پرد. (۱۳۹۲). *اساطیر جهان، یونان روم*. ترجمه مانی صالحی علامه. تهران: مهاجر.
- منطقی، مرتضی. (۱۳۹۵). «زامبی و فرانکشتاین». *پیوند مهر*. شماره ۴۴۰، صفحه ۳۵-۳۴.
- ولک، هنری. (۱۳۹۹). *روایت زنه ولک از ادبیات تطبیقی*. ترجمه سعید رفیعی خضری. تهران: چشمه.
- ییری سبیک. (۱۳۹۳). *ادبیات فولکلور ایران*. ترجمه محمد اخگری. تهران: سروش.

ب. منابع لاتین

- Erin Webster Garrett. (2000). *Recycling Zoraida the Muslim Heroin in Merry Shelly's Frankenstein*. Cervantes Journal , N20.1, Spring, 133-157
- Rebecca Nesvet. (2005). *Have you thought of a story? Galand's sheherzade and merry shelly*, journal woman's writing, volume 72 ,Number 3, 369-380
- Zonana- Joyee(1991) “*They Will Prove the Truth of My Tale*”: *Safie's Letters as the Femenist Core of Merry Shelley's Frankenstein*, Journal of Narrative Technique ,N:21-2 ,Spring , 170-184.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی